

● *De lange adem van de Spessart*

Het bosbeheer in Nederland heeft de afgelopen decennia vele veranderingen doorgevoerd, onder andere als gevolg van publieke druk. Het is voor beheerders steeds moeilijker geworden om alle belangen een plek te geven in de duurzame functievulling van het bos en de lange termijn wordt daardoor nog wel eens uit het oog verloren. Onze oosterburen hebben ook te maken met veel belangen, wensen en eisen. Hoe wordt er daar mee omgegaan in relatie tot de beheervisie en wat kunnen wij er in Nederland van leren? Probos ging kijken in de Spessart en stuitte op interessante aspecten, zoals het concept van biotoopbomen, waarom voor verjonging vooral gebruik gemaakt wordt van zaaien en waarom voor één eikenstam 20.000 euro betaald wordt.

De lange adem van de Spessart

Vooruitdenken

De afgelopen decennia hebben de ontwikkelingen in bosbeheer en bosgebruik elkaar snel opgevolgd. Dit heeft tot gevolg dat steeds vaker, snel beslissingen (moeten) worden genomen op basis van nieuwe ontwikkelingen (ad-hoc beheer) en dat er minder wordt gewerkt vanuit een lange termijn visie. Probos is van mening dat, naast vakkenis en gebiedskennis, het hebben van een lange termijn visie en het tot uitvoer brengen hiervan, een belangrijke pijler is onder duurzaam bosbeheer. Het is hierbij van belang dat niet al te lichtzinnig van de ingeslagen koers wordt afgeweken en dat de opties voor toekomstige generaties open worden gehouden. Toch wordt van een beheerder een flexibele houding verwacht en moet men open staan voor nieuwe inzichten. Veranderingen in beleid, subsidies en invloeden van politieke en maatschappelijke organisaties maken het aanhouden van de ingezette koers tot een lastige klus. In het bosgebied van de Spessart wordt sinds mensenheugenis hoogwaardig eikenhout geteeld in omlopen van 300 tot 350 jaar. Probos ging in de Spessart kijken hoe deze bijzondere bossen zijn ontstaan, hoe de bossen nu beheerd worden, hoe het hout verwerkt wordt en wat er te leren valt voor de Nederlandse situatie.

De Spessart

Het natuurpark Spessart is gelegen in bergachtig gebied (hoogste top 586 meter) in zuidwest Duitsland in de deelstaten Beieren en Hessen. Het is, met een oppervlakte van ongeveer 2500 km², één van de grootste aaneengesloten bosgebieden in Europa en staat samen met de Pfalz bekend als het fineereikengebied van Duitsland. Vanaf 982 is dit gebied in het bezit van het Aartsbisdom

Mainz en het Kurfürstentum Mainz. Lange tijd was het een zogenaamd "Bannforst", wat inhoudt dat alleen de heersende machthebbers er het jachtrecht hadden. Er komen veel (winter)eiken in het gebied voor, terwijl het juist voor beuk de optimale standplaats is. Wellicht zijn de eiken altijd bevoordeeld met het oog op de waarde van haar vruchten voor het jachtwild. Tot de 12e eeuw is een groot deel van de Spessart afgesloten geweest voor bewoning. De kleine lokale gemeenschap die daarna ontstond droeg zorg voor de voorzieningen tijdens de jacht en pleegde in zeer beperkte mate bosbouw. Met het toenemende belang van de bosbouw nam ook het aantal inwoners van de nederzettingen in de Spessart toe. De inwoners van deze dorpen kregen onder andere het recht op de oogst van een bepaalde hoeveelheid hout uit de bossen, een recht dat tot op de dag van vandaag geldt. Tegenwoordig wordt dit door de beheerende instanties gestuurd en ingezet als bosverplegende maatregel. In de eeuwen erna werd de Spessart vrijwel altijd van buitenaf geregeerd, wat tot gevolg had dat er relatief weinig in de bossen is ingegrepen. Vanaf 1814, toen de Spessart eigendom werd van de deelstaat Beieren, werd de bosbouw intensiever.

Staats- en stadsbos

Het Forstbetrieb Rothenbuch ligt in de Hochspessart, waar de beroemde fineereiken te vinden zijn. Onder leiding van Forstbetriebsleiter Jan Oetting en zijn collega Michael Neuner werd een bezoek gebracht aan de bossen rondom Rothenbuch. Het Beierse deel van de Spessart is 155.000 ha groot, waarvan ongeveer tweederde bos. Het staatsbos vormt met 36.000 ha de kern en is PEFC gecertificeerd. De grote hoeveelheid uitstekend gevormde eiken in het gebied, die een hoge

*Eikenverjonging gezaaid in een geploegde sleuf
(foto Probos)*

kwaliteit en grote kwantiteit finer voortbrengen, is zowel een gevolg van langdurig extensief gebruik van het gebied in het verre verleden als van vakmanschap en visie van vele generaties bosbouwers. Op dit moment bestaat ongeveer 25% van het bos uit wintereik en het doel is om dit percentage in de toekomst op peil te houden. Dit vergt een grote inspanning, zo blijkt als we een verjongingsvlakte van circa 2 hectare bekijken, waar in een cirkel van 15 cm rondom één jonge eik, zeker 25 zaailingen van beuk staan! De eik is gezaaid en de beuken zijn natuurlijke verjonging. De natuurlijke bosgemeenschap voor dit gebied is dan ook het Luzulo-Fagetum, waarin eik nog slechts een aandeel van enkele procenten zou hebben. Men wil echter voor de toekomst de eik in dit gebied behouden, vanwege de waarde voor de biodiversiteit, maar vooral omdat het de broodbos van de Spessart is en een oude traditie herbergt. Op de kavelpaats die we later die dag bezoeken liggen enkele indrukwekkende eikenstammen,

waarbij de prijs voor finer kan oplopen tot 2.000 euro per m³. Beuk levert beduidend minder op dan eik. Bovendien is de afzetmarkt voor beukenhout momenteel slecht en dat is des te meer reden om voor de toekomst variatie en dus onder andere eik te behouden. Hier wordt dan ook flink geïnvesteerd. De kapvlaktes, waar nog enkele bomen blijven staan als scherm, worden volledig uitgerasterd en ingezaaid met ongeveer 600 kilogram eikels per hectare. Voor een kilogram eikels, die lokaal verzameld worden en voldoen aan strenge eisen wat betreft herkomst, wordt ongeveer 1,40 euro betaald. Er worden ondiepe sleuven op gelijke afstand (\pm 4 m tussenruimte) van elkaar getrokken, waar de eikels in worden gestrooid (zie foto). De totale kosten voor de verjonging (inclusief raster) bedragen circa 5.000 euro per hectare. Na twee tot vier jaar wordt de beukenverjonging er uitgetrokken (en soms verkocht!). Eiken worden daarna nog eens zo'n drie keer met de bosmaaier vrijgesteld, waarna na 30 tot 40 jaar de eerste commerciële dunning uitgevoerd wordt.

In de stadsbossen van Lohr am Main, waar we een dag later te gast zijn bij 'revierleiter' Klaus Werner, wordt eveneens gezaaid en ingerasterd. Hier wordt dezelfde hoeveelheid eikels gezaaid, maar mag men de bodem niet bewerken zoals dat in de staatsbossen wordt gedaan. De stadsbossen zijn naast PEFC ook FSC gecertificeerd en de Duitse FSC-standaard staat in de regel geen bodembewerking en geen vlaktegewijze berijding door machines toe. Hier wordt in november de bodem licht verwond met een paard met een soort kulla (die de bodem licht verwond), waarna gezaaid wordt en het strooisel de zaden bedekt. Het percentage eiken in deze bossen ligt met 16% een stuk lager dan in de staatsbossen. Toch wil

men ook hier, om dezelfde redenen als in de staatsbossen, graag een substantieel aandeel eik behouden.

Al deze investeringen worden gedaan met het oog op de toekomst. Het besef leeft hier dat er 200 tot 300 jaar lang met beleid door mensen is gehandeld, waarvan nu de vruchten geplukt kunnen worden. De huidige bosbeheerders willen deze kans ook bieden aan toekomstige generaties en de lange traditie van de fineereiken in ere houden.

Biotoopbomen

In zowel het staats- als het stadsbos wordt gewerkt met zogenaamde biotoopbomen. Biotoopbomen zijn bomen die speciale natuurwaarden vertegenwoordigen, zoals bomen met hollen, horsten, een groot aandeel dood hout, hoge ouderdom, grote diameter, afwijkende vorm, etc. Er zijn uitgebreide beschrijvingen voor wat als biotoopboom aangewezen mag worden. Er worden minimaal 10 biotoopbomen per hectare aangewezen en gemarkeerd. Biotoopbomen worden beschermd en krijgen de kans hun natuurlijke omloop te realiseren, met alle natuurwaarden die daarbij in de loop van de tijd komen kijken. Wanneer een biotoopboom om wat voor reden dan ook omvalt, dient deze te blijven liggen én een nieuwe aangewezen te worden. Biotoopbomen worden daarmee de pijlers van het boslandschap. Het concept van biotoopbomen heeft een plek gekregen in certificeringstandaarden voor duurzaam bosbeheer en doet beter recht aan de dynamiek van het bos, dan simpelweg eisen dat er per hectare een minimum aantal dode bomen of hoeveelheid dood hout voor moet komen. In de Spessart krijgen boseigenaren die binnen Natura 2000 gebieden liggen, bovendien nog eens subsidie voor gedeelde inkomsten. Klaus Werner krijgt

daarmee voor een deel van zijn bossen 80 euro per hectare per jaar en is daarvoor bereid ook waardevolle eiken als biotoopboom aan te wijzen (zie foto).

De eik links is met een groene streep gemarkeerd als biotoopboom (foto Probos)

Mehling & Wiesman

Omdat de Spessart bekend staat om de bijzonder hoge kwaliteit eikenfiner is een bezoek aan dit gebied niet compleet zonder een finerbedrijf aan te doen. Wij waren van harte welkom bij Mehling & Wiesman in Lohr am Main. Het bijzondere aan dit bedrijf is dat het al sinds 1585 bestaat, toen de zagerij nog werd aangedreven door een watermolen. Het gebouw staat er nog, maar jammer genoeg is het waterrad allang verdwenen. Aan de bedrijfsgebouwen is te zien dat het een oud bedrijf is, maar de locatie is werkelijk schitterend met die snel stromende beek. De forellen en ijsvogels voelen zich er prima thuis, ondanks de drukte op zo'n bedrijfsterrein. Het bedrijf heeft zowel een zagerij als finerderij,

maar onze interesse ging vooral uit naar de fineerderij. De eerste excursiestop onder aanvoering van de humoristische, maar strenge Kurt Siedler zijn de toonzalen. Hier liggen duizenden vierkante meters fineer. Zoals te verwachten viel, is het fineer van de Spessart-eiken een belangrijke markt voor hen, maar er liggen tientallen houtsoorten uit binnen- en buitenland. Kurt Siedler vertelt dat Spessart-eiken zo geschikt zijn voor fineer, omdat ze zeer gelijkmatig en langzaam zijn gegroeid. Dit geeft een mooi rustig beeld op het fineer, maar het hout is daardoor ook minder hard en beter te snijden. En er zijn in dit gebied, door de eeuwenoude traditie van de fineerhoutproductie, voldoende eiken met een grote noestvrije mantel, waardoor er een hoog snijrendement gehaald kan worden. Dat betekent echter niet dat de stammen altijd over een grote lengte takvrij moeten zijn. Een enkele tak in een dikke stam kan er tussenuit worden gezaagd, zolang de te gebruiken stukken maar lang genoeg zijn. Vanaf 1 meter lengte foutvrij wordt er voor eikenvaten reeds een goede prijs betaald. Vanaf 2,20 meter lengte wordt fineer interessant. De best betaalde eiken zijn overigens aangetast door een schimmel. Deze schimmel kleurt het eikenhout donker. Als er daarna weer gezond hout aangroeit krijg je een mooi contrast tussen het donkere, aangetaste hout en het lichte, gezonde hout.

Grauwe abeel gezocht!

Kurt Siedler heeft het aan het eind van de excursie wel drie keer gezegd: "Als jullie beheerders weten die opgesnoeide grauwe abelen hebben met een diameter van minimaal 60 centimeter dik en een stamstuk met een lengte van minimaal 2,20 meter, laat ze dan contact opnemen, want daarin zijn we zeer

geïnteresseerd". Grauwe abeel is een soort die in Nederland vooral in rijbeplantingen langs wegen en in parken te vinden is en niet bekend staat als een productieboom. Die opvatting moeten we, met deze vraag naar fineerhout in ons achterhoofd, wellicht heroverwegen. Opsnoeien voor kwaliteitshout zal om deze reden niet vaak gedaan zijn in het verleden, maar mogelijk zijn ze wel als wegbeplanting regelmatig opgesnoeid. De grauwe abeel is waarschijnlijk een kruising tussen een witte populier (*Populus Alba*) en de ratelpopulier (*Populus tremula*). In Nederland is de soort al sinds de middeleeuwen in gebruik, maar of ze als inheems beschouwd mogen worden bestaat nog steeds discussie. De soort wordt nu vrijwel niet meer aangeplant, in 2008 zijn er minder dan 700 stuks aangeplant (zie ook Bosbericht 2011 nr. 1). In de Rassenlijst Bomen (2008) worden zes grauwe abelen genoemd, namelijk Bunderbos, De Moffart, Enniger, Honthorpa, Schubu en Witte van Haamstede. Het is verstandig om eens na te denken of u op dit moment geen fineerhout van abelen te verkopen hebt, maar het is ook te overwegen om nu abelen te planten met het oog op de toekomst. Donkere houtsoorten zijn wereldwijd zeldzaam en daarom ziet Kurt Siedler, naast de grauwe abeel, ook veel in de walnoot.

Vertaling naar de Nederlandse situatie Ondanks dat de schaal natuurlijk sterk verschilt, is kennis uit de Spessart goed in ons land toe te passen. Zo is het de vraag of kunstmatige verjonging door de aanplant met beworteld plantsoen nog wel de beste methode is. Zaaïen kan een goed alternatief zijn en het is de moeite waard dit verder te onderzoeken. Hetzelfde geldt voor het telen van waardevol kwaliteitshout. Eik is klassiek,

maar blijkbaar liggen er ook mogelijkheden voor andere soorten, zoals grauwe abeel en walnoot. Bovendien zijn de omlopen van dergelijke soorten meer te overzien. Het concept van biotoopbomen is iets wat Probos graag voor de Nederlandse situatie zou uitwerken. Mogelijk als alternatief of aanvulling op de verplichting binnen FSC en PEFC certificering om een aantal dode bomen per hectare te hebben.

Tot slot

De beheerders in de Spessart zijn van mening dat zij hun bossen optimaal benutten zonder afbreuk te doen aan de ecologische, landschappelijke en recreatieve waarden. Daar valt over te discussiëren, maar het is in elk geval duidelijk dat zij duidelijk werken met een lange termijn visie en zo ook toekomstige generaties mogelijkheden bieden. Niet leven bij de waan van de dag, maar vooruit kijken met het verleden als inspiratiebron is het devies!

Casper de Groot

Mark van Benthem

Patrick Jansen

Pakketten gecertificeerd appel-fineer (foto Probos)